

Waar wij wonen

Wandelroute - Dwars over de Hondsrug bij Noordlaren

Start:	de kerk van Noordlaren
Lengte:	ca. 10 km
Toegang:	gehele jaar
Type pad:	zandpaden en enkele stukjes verharde weg
Moeilijkheid:	gemakkelijk
Ontwerp en tekst:	JanSiem Rus
Kaartondersteuning:	Rika Rijnberg

Bronnen en voor nadere info:

- Kroniek van het Noordlaarderbos, Ingrid Schenk, 2017
- Knapzakroute Midlaren, Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe
- Vijfduizend jaar overleven op de rand van de Hondsrug, Marianne van Albada, 2006
- Bartholomeuskerk in Noordlaren, Groninger Kerken, maart 2022
- Gids voor de hunebedden in Drenthe en Groningen, Wijnand van der Sanden, 2017
- Landschappen van Nederland, A.G. Jongmans e.a., 2013

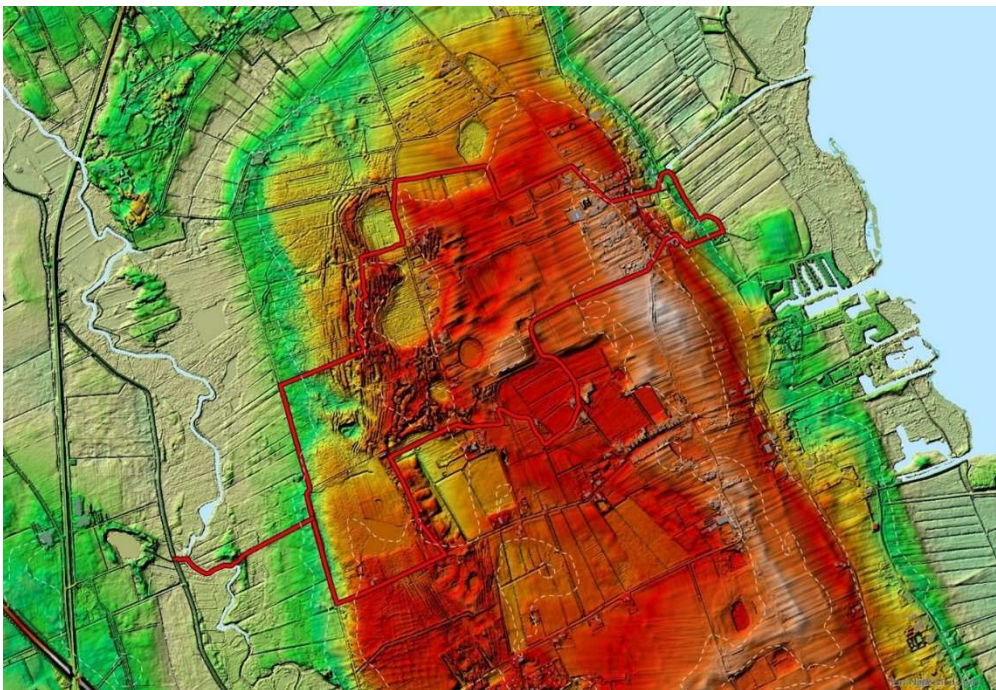
Landschappelijke informatie

De wandelroutes Waar Wij Wonen in de laatste uitgaven van Natuurlijk Zuidlaren liggen veelal ten zuiden van Zuidlaren. Dit keer is gekozen voor een route op de Hondsrug in het gebied van Noordlaren-Midlaren, ofwel op en nabij de provinciegrens. De wandelroute loopt dwars over de Hondsrug vanaf het beekdal van de Hunze/Zuidlaardermeer te Noordlaren naar het beekdal van de Drentse Aa ten westen van de natuurgebieden Noordlaarderbos en Vijftig Bunder.

De Hondsrug vormt één van de oudste bewoonde gebieden in Nederland en spreekt veel mensen tot de verbeelding. Nederland is een vlak land en iedere welving in het landschap krijgt al snel de benaming van berg, heuvel of rug. De Hondsrug, een zandrug uit de ijstijd is echter niet erg hoog. Zij loopt geleidelijk op van zo'n 5 m + NAP in de stad Groningen tot bijna 30 m + NAP in de omgeving van Emmen. Ook de breedte van de rug neemt toe van noord naar zuid. Het meest bijzondere van de Hondsrug is echter haar kaarsrechte doorsnijding van het landschap van noordwest naar zuidoost, waardoor het laaggelegen Hunzedal aan de oostzijde van de Hondsrug scherp begrensd is.

Ter hoogte van Midlaren-Noordlaren is de Hondsrug nauwelijks 2,5 km breed. Juist door deze geringe breedte is de diversiteit aan landschappen in dit gebied bijzonder groot. Aan de oostkant bij Noordlaren ligt het brede en grotendeels onbebouwde Hunzedal met daarin het Zuidlaardermeer. Het vormt een groot, vlak en nat weidelandschap met tal van veensloten, dat voor een groot deel ingericht is als natuurgebied. Eén van de weinige gebieden waar de weidevogels nog gedijen. Gaan we bij Midlaren-Noordlaren de Hondsrug op dan verandert het landschap scherp. Het vlakke veenweidegebied met haar strokenverkaveling maakt plaats voor een glooiend, gevarieerd en kleinschalig dekzandlandschap met kleine hoekige akkers, bosschages en meerdere, vaak kronkelende zandwegen. Direct ten westen van Noordlaren ligt de Noordlaarderesch, een bouwlandgebied waar jarenlang schapenmest uit potstallen opgebracht is om de grond te verrijken.

Hoogtekaart Drentse Aa – Hondsrug – Hunzedal (Zuidlaardermeer), ter hoogte van Midlaren-Noordlaren (kaart: Rika Rijnberg)

Ondanks dat tijdens de ruilverkaveling veel reliëf, zandpaden en perceelscheidingen zijn verdwenen ziet het landschap er nog fraai en oorspronkelijk uit. De Hondsrug heeft een asymmetrische vorm: het hoogste deel (ca. 8 tot 9 m + NAP) ligt dicht tegen het Hunzedal aan. Vanaf deze smalle hoge rug loopt het maaiveld geleidelijk af naar het dal van de Drentse Aa. Op deze flauw hellende westflank van de Hondsrug gaat het open akkerlandschap halverwege over in natuurgebied: in het zuiden het natte heideterrein van de Vijftig Bunder en in het noorden het Noordlaarderbos. Het maaiveld op deze overgang ligt hier alweer een stuk lager: gemiddeld ca. 5 m + NAP.

Aan de westrand van genoemde natuurgebieden ligt het beekdalgebied van de Drentse Aa, hier het Westerdiep geheten. Het brede beekdal vormt een open gebied met een karakteristieke strokenverkaveling en vele rechte slootjes haaks op de beek. Het terrein loopt geleidelijk af van ca. NAP + 2,5 m langs de rand van het Noordlaarderbos/Vijftig Bunder tot ca. 1,5 m + NAP m bij de beek.

En te midden van dit glooiende, oeroude dekzandlandschap met tal van archeologische artefacten liggen prachtige veentjes en dobbes welke deels gegraven zijn en deels ontstaan zijn door geologische processen uit de ijstijd.

Aandachtspunten (zie routekaart)

1. Bartholomeuskerk

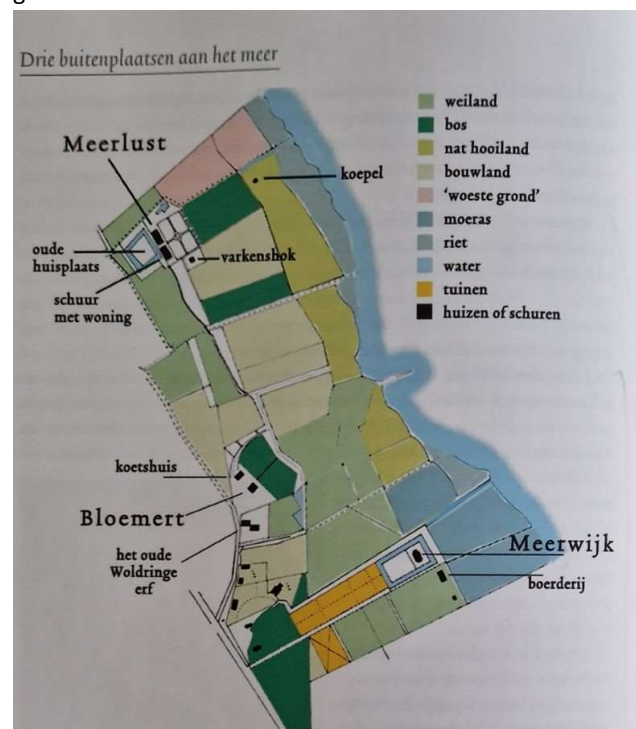
De kerk van Noordlaren dateert uit de 13^e eeuw en bestaat uit drie delen: het koor, het schip en de toren. Zij is vernoemd naar de apostel Bartholomeus, een apostel die volgens overlevering gepredikt heeft in oosterse landen en op gruwelijke wijze aan zijn einde gekomen is in Albanopolis (Armenië). Het is een kleine, compacte kerk met relatief lage toren, gelegen aan de rand van het Hunzedal. Wandelend over de Noordlaarderesch is de toren van de kerk nauwelijks zichtbaar, misschien met uitzondering van de windwijzer. Deze is in de vorm van een paard, hetgeen de toren bijzonder maakt.

De kerktoren is uitgevoerd in het zogenaamde 'gietwerk': de één meter dikke wand is binnen en buiten opgetrokken van kloostermoppen. Tussen de muren van kloostermoppen is de tussenruimte opgevuld met veldkeien uit de omgeving, welke samengekit werden met kalkmortel. Toch wel een zuinige bouwmethode, waarmee veel dure bakstenen werden bespaard.

2. Meerlust

De boerderij Meerlust vormt de meest noordelijke van drie aan elkaar grenzende historische buitenplaatsen langs de rand van het Zuidlaardermeer. De twee meer naar het zuiden liggende buitenplaatsen zijn Bloemert en Meerwijk. De drie erven behoorden waarschijnlijk tot de zogenaamde bisschoppelijke tafelgoederen van de bisschop van Utrecht. De gebouwen van deze buitenplaatsen zijn grotendeels verdwenen en vervangen

door andere bouwsels, maar hun namen leven nog steeds voort. Rond 1800 waren de drie buitenplaatsen in bezit van de familie de Drews, een vermogende regentenfamilie uit Groningen, die in belangrijke mate hun stempel heeft gedrukt op de ontwikkeling van dit gebied.

De drie buitenplaatsen Meerlust, Bloemert en Meerwijk van de familie de Drews begin 1800 (uit: Marianne van Albada, 2006)

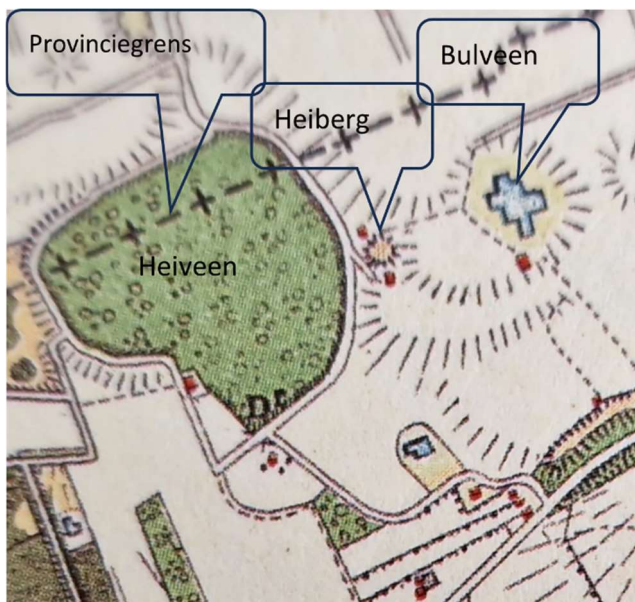
3. Hunebed G1 te Noordlaren

De Hondsrug ligt bezaaid met veldkeien: van grindsteentjes tot megastenen, aangevoerd in de ijstijd door de gletsjers uit Scandinavië. Zo'n vijfduizend jaar geleden zijn de megastenen door de bewoners van de toenmalige Trechterbekercultuur ingezet voor hun grafmonumenten, bij ons bekend als hunebedden. Bijna alle hunebedden, 54 in getal (van D1 tot D54), liggen in de provincie Drenthe, waarvan velen op de Hondsrug. Alleen het hunebed van Noordlaren, bekend onder G1, ligt zichtbaar in de provincie Groningen. Meerdere hunebedden in Groningen, zoals bij Onnen en Glimmen zijn in de middeleeuwen gesloopt. Aangezien de Hondsrug ten noorden van de stad Groningen 'ondergronds' doorloopt richting de Waddenzee is het evenwel aannemelijk dat er nog meerdere begraven hunebedden in Groningen liggen. Bij Delfzijl is eerder al zo'n begraven hunebed gevonden. Waarschijnlijk is hunebed G1 groter geweest, maar zijn stenen in de 19e eeuw vergruizeld door stenenkloppers voor wegverharding, waardoor alleen de fundamenten nog over zijn. De gaten in de dekstenen zijn zichtbare kenmerken van deze historische vernieling. Het is aan de

familie de Drews (Johan de Drews) te danken dat dit enige Groningse hunebed er nog staat.

4. 't Heiveen

Op de provinciegrens, ten zuiden van hunebed G1, ligt op de westelijke flank van de Hondsrug een markante, bijna ronde laagte: 't Heiveen. Ingesloten door zandduinen met ondiep in de ondergrond een keileemlaag kon hier een natte laagte met heide en enige veenontwikkeling ontstaan. Rondom de laagte loopt een zandpad met daaraan gelegen enkele oude boerderijtjes. Het gebied vormt nog steeds een landschappelijk pareltje met een bijzonder reliëf. Meerdere vroegere zandduinen zijn echter afgegraven. Zo ook de vroegere hoge zandheuvel de Heijberg aan de oostzijde van 't Heiveen. Direct grenzend aan het zandpad ligt het maaiveld ook laag en lijkt het of de verderop gelegen boerderij op een natuurlijke zandheuvel ligt. Het reliëf is hier echter ontstaan door de zandafgraving in het verleden.

Heijberg en Bulveen, ook wel Bolleveen genoemd, rond 1900. Hier werden bij het uitdiepen van het veen in 1962 twee wagenwielen van meer dan 4600 jaar oud gevonden

5. Landje van Malle Marie

Tussen de natuurgebieden Vijftig Bunder en het Noordaarderbos lag enige tijd geleden een schraal akkerland van de familie van Swinderen, ook wel bekend als het landje van bakker Hidding. Hoe het gebied later de naam 'Landje van Malle Marie' heeft gekregen is wat vaag, maar heeft zeer waarschijnlijk te maken met een brand in en rondom het huisje, of beter gezegd het half ingegraven hol van deze zonderlinge dame.

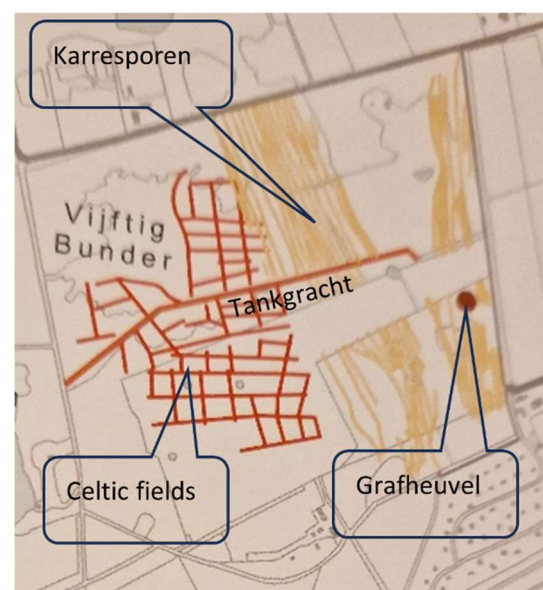
Ineke Noordhoff vertelde er het volgende over in 't Midlaarder Kabinet in het herfstnummer uit 2007: "Marten de Swart, geboren en getogen in Midlaren, was onlangs mee tijdens een IVN-excursie, en hij bevestigde dat de Vijftig Bunder destijds is afgebrand.

'Mijn vader vertelde dat op een zondag, ik denk in 1918, Malle Marie het in de brand heeft gestoken', aldus Marten. "Malle Marie" was een van de bijnamen voor de vrouw van Willem Nijborg, die aan de Duinweg, ter hoogte van de schietbaan woonde. Anderen noemden haar "Zwarte Marie"; ze had zwart haar, maar ik hoor ook wel vertellen dat haar gezicht vaak onder de vegeen zat. In en rond het bos was het leven klaarblijkelijk toch iets minder vormelijk dan in de dorpskern".

Zo'n 15 jaar geleden is dit gebied aangekocht door Natuurmonumenten en ingericht als natuurontwikkelingsgebied. Sloten zijn gedempt en in delen van het gebied is de voedselrijke bovengrond verwijderd. Het gebied heeft zich ontwikkeld als een fraai nat heideland met plaatselijk bijzondere planten als klokjesgentiaan en zonnedauw. De vegetatieontwikkeling wordt hier gevolgd door de florawerkgroep van IVN-Zuidlaren.

6. Vijftig Bunder

Ten zuiden van de Tolhuisweg ligt het fraaie natuurgebied Vijftig Bunder. De naam is gerelateerd aan de oppervlakte van het gebied dat ongeveer 50 ha beslaat. Ook dit gebied was eerder in bezit van de familie van Swinderen, die het gebruikte voor de jacht. Voor het publiek was het terrein streng verboden. Dit heeft er wel toe geleid dat het terrein goed beschermd en gevrijwaard is gebleven van ingrepen in de bodem. Zo zijn prehistorische akkertjes (celtic fields) en middeleeuwse karresporen bewaard gebleven. Door de aanwezigheid van keileem op geringe diepte is het er plaatselijk erg nat, hetgeen geleid heeft tot de ontwikkeling van een mooie natte heidevegetatie. Momenteel vormt verdroging en toenemende vergrassing een groot probleem voor de natuur. Een bijzonder landschapselement op de Vijftig Bunder is de zigzag lopende tankgracht uit de 2^e wereldoorlog.

Natuurgebied Vijftig Bunder met historische landschapselementen. (Uit: Ingrid Schenk, 2017)

7. Zandduinen bij de Drentse Aa

De benedenloop van de Drentse Aa kronkelt grotendeels in een breed en vlak beekdal, waar de bodem bestaat uit veen, overgaand in klei op veen in noordelijke richting. Op enkele plaatsen in de benedenloop komen echter zandopduikingen voor, welke waarschijnlijk ontstaan zijn in de laatste ijstijd. Er heerste toen een koud toendraklimaat met veel zandstormen. Zand van de rivierbedding werd opgestoven en in de omgeving gedeponneerd. Een dergelijke zandheuvel ligt langs de oostoever van de beek, daar waar het fietspad is aangelegd. De heuvel, welke deels bebost is, vormt een fraai landschapselement nabij de beek.

8. Westerlanden

In de benedenloop van de Drentse Aa ten westen van het Noordlaarderbos liggen de Westerlanden, een uitgestrekt gebied van natte weilanden, welke vroeger in de winter grotendeels onder water stonden. Boerderijen of bebouwing zal men hier dan ook niet vinden. Later is het gebied 'ingepolderd' met een dijk langs de Drentse Aa en een gemaal bij de golfbaan in het noorden. Nu is het weer natuurgebied geworden, waarbij de dijk op meerdere plaatsen is doorbroken en het gemaal is weggehaald. De Drentse Aa heeft hier nu, net als vroeger vrij spel.

9. 't Heilig Bergje

Het Noordlaarderbos is een reliëfrijk dekzandgebied met een begroeiing die grotendeels bestaat uit naaldhout. Eertijds, midden 19^e eeuw, was het een schraal heideveld waar nauwelijks landbouw mogelijk was. Door de opkomst van de mijnbouw kwam er vraag naar mijnhout, waarvoor grove den het meest geschikt was. De familie Van Swinderen, destijds eigenaar van het gebied, heeft het heideveld omgevormd tot naaldbos.

In 1932 heeft de familie het terrein geschonken aan Natuurmonumenten, de huidige eigenaar en beheerder. Onder het bos verscholen liggen talrijke karresporen die destijds deel uitmaakten van de brede 'snelweg' van en naar Groningen. Een unieke plek vormt het Heilig Bergje, een markante heuvel, deel uitmakend van een langgerekte zandrug, waarvan gezegd wordt dat hier vroeger een galg heeft gestaan waar misdadigers werden terecht gesteld.

10. Omgeving Kerkduinen

Langs de Duinweg ter hoogte van het NIVON-huis liggen enkele glooiende, hogere akkerbouwpercelen. Deze waren vroeger eigendom van de Nederlands Hervormde Kerk van Noorderlaren. Zoals de naam al aangeeft waren dit arme, stuifgevoelige landbouwgronden. Direct ten westen van de Duinweg ligt een laagte met een fraaie plas, welke zo'n 10 jaar geleden gegraven is. Al met al een reliëfrijk, afwisselend landschap.

11. Pingoruïne Kreuzenveen bij de Oorsprong

In het gebied van Midlaren en Noorderlaren liggen meerdere poelen, plasjes of laagtes waar zich vaak water verzamelt. Van twee laagtes is bekend dat het zogenaamde pingoruïnes zijn. Dit zijn vroegere ijsheuvels welke na de ijstijd ingezakt zijn, zodanig dat een laagte met een ringwal is ontstaan. In de laagte wordt veelal een dik veenpakket aangetroffen. Eén ('t Veentje) ligt aan de Duinweg en is eigendom van de familie Boekel en een tweede (het Kreuzenveen) bevindt zich tussen de zandwegen de Oorsprong en de Pollseweg. In het Kreuzenveen is het veen van aanzienlijke dikte en goed geconserveerd. Eigenaar Jelle Noorder weet trots te vertellen dat hier een zeer oude dennestobbe van meer dan 9000 jaar oud is gevonden (Ingrid Schenk, 2017).

Pingoruïne het Kreuzenveen tussen de zandwegen de Oorsprong en de Pollseweg

Wandelroute (zie routekaart met aandachtspunten)

De Bartholomeuskerk (1) te Noorderlaren vormt het startpunt van de wandeling. De route is als volgt: Ga vanaf de kerk naar het havenplein en neem bij de zwaaihoek van het Noordlaardervaartje het graspad rechts in zuidelijke richting. Dit pad loopt achter de kerk en komt uit op de Boenderstraat. Hier links het graspad naar de boerderij van Meerlust (2) inslaan. Op de driesprong rechts de Koningsteeg ingaan tot aan de Lageweg. Hier rechtsaf en bij het volgende kruispunt linksaf de Zuiderstraat inslaan. Aan het einde van de Zuiderstraat de Zuidlaarderweg oversteken en het zandpad in westelijke richting naar het Hunebed (3) nemen. Bij het Hunebed buigt het zandpad naar links.

Na ca. 200 m op driesprong van zand/fietspaden linksaf gaan en bij volgende driesprong, na huis nr. 6 ('t Heiveen) rechtsaf, het zandpad Haasakkers volgen. We lopen op deze wijze om het Heiveen (4). Op driesprong met fietspad bij huis nr. 2 linksaf en zandpad Haasakkers vervolgen. Op driesprong met de Duinweg rechtsaf en na ca. 100 m in bocht van de Duinweg linksaf gaan (ingang terrein Natuurmonumenten). Pad naar huis nr. 4 voor ca. 150 m vervolgen en dan door hekje rechtdoor gaan (pad naar huis rechts is privé!). Na ca. 300 m bij veerooster linksaf langs gebied van 'Landje van Malle Marie' (5). Pad vervolgen tot aan de Tolhuisweg en hier rechtsaf gaan.

Aan de linkerkant van de Tolhuisweg ligt het natuurgebied 'Vijftig Bunder' (6). Bij de driesprong met Wester(t)seweg rechtsaf gaan langs de rand van het beekdal Westerlanden van de Drentse Aa, hier Westerdiep geheten.

Na ca. 400 m ligt er een verhard fietspad naar het Westerdiep. Voor een goede indruk van het beekdalgebied (7) kan men over dit fietspad even een uitstapje maken tot aan het bruggetje over de beek. Na deze (mogelijke) uitstap het zandpad/ fietspad van de Wester(t)seweg weer vervolgen in noordelijke richting. Na ca. 100 m op de provinciegrens maakt het zandpad/fietspad een slinger naar rechts. Vanaf hier zandpad/fietspad langs de rand van het Noordlaarderbos volgen. Na ca. 500 m rechtsaf (bij geel bord van Natuurmonumenten) het rechte, brede bospad inslaan. Op dit bospad twee bospaden links voorbijlopen en het 3^e bospad links nemen. Dit pad loopt na ca. 100 m langs een zandrug (rechts) en komt uit op een zandheuvel, genaamd 't Heilig Bergje (9). 't Heilig Bergje rechts passeren en op driesprong met breder zandpad linksaf slaan. Na ca. 200 m op kruispunt van zandpaden rechtsaf slaan tot aan de Duinweg. Links van het zandpad ligt in een weiland een grote dobbe en bij de Duinweg is het NIVON-huis 'De Hondsrug' (10) gevestigd. Bij de Duinweg linksaf slaan tot aan de Pollseweg. Op kruispunt rechtsaf, het zandpad van de Pollseweg volgen richting Noorderlaren. Halverwege, ter hoogte van een fraaie pingoruïne aan de linkerkant (11) maakt de Pollseweg een haakse bocht. Na een tweede haakse bocht komt het zandpad uit op de Zuidlaarderweg. Weg niet oversteken, maar rechter voetpad nemen langs de hoofdweg. Net voorbij de molen 'De Korenschoof' linksaf slaan de Kerkstraat in. Aan het einde van de Kerkstraat doemt de toren van de Bartholomeuskerk op, het eindpunt van de wandeling.

